

Бојан Жикић
bzikic@f.bg.ac.rs

Проучавање културних идентитета у условима „дуготрајне транзиције“ у Србији*

Апстракт:

Културни идентитет посматра се као један од доминантних истраживачких појмова у савременој српској етнологији и антропологији, кроз развој идеје о којем могу да се прате промене у основним истраживачким интересовањима наше дисциплине у последњих неколико деценија. Разматрају се истраживања спровођена од почетка века у оквиру неколико научних пројеката усредсређених на културни идентитет у Србији, у условима друштвене и културне промене чији исход и смисао најчешће нису јасни њиховим актерима, тј. онима чије учешће у конструкцији, перцепцији и коришћењу културних идентитета проучавамо у нареченим истраживањима.

Кључне речи:

културни идентитет, етнологија и антропологија у Србији, научни пројекти, транзиција и постсоцијализам.

(Културни) идентитет као истраживачки појам

Идентитет представља културни производ на сличан начин на који то јесу гестови, обичаји или катедрале, на пример. Иако је заснован на свести о томе да смо иста особа у различитим ситуацијама и временским перспективама, идентитет се, заправо, појављује као аналитички концепт којим описујемо своја карактеристична својства, а која немамо сама по себи, него их стичемо кроз друштвене и културне процесе (Прелић 2008, 25). Дато когнитивно препознавање себе почива на прихватању различитости свих положаја, улога, склоности, деловања итд, којима оперишемо у социокултурном бивствовању, а које обликују наше културно самопредстављање, али и културно препознавање од стране других особа (Жикић 2010, 2003, такође в. Прелић 2008). Идентитет јесте пресек између његове аскрипције – онога што тврдимо да јесмо, тачније, чему тврдимо да припадамо, и дескрипције – начина на који нас други позиционирају у друштвеном и културном смислу (упор. Жикић 1998: 135). Културни идентитет представља основни начин јавног исказивања социокултур-

* Пленарно предавање по позиву, са научног скупа *Етнологија и антропологија у Србији данас*, одржаног 29. и 30. новембра 2012. године, у организацији Етнолошко-антрополошког друштва Србије.

не самосвести, а једном исказан, функционише као конотативни и дескриптивни маркер оне људске групе која га сматра својим својством.

Културни идентитет можемо да посматрамо и као својеврсну контекстуалну класификацију: идентитет појединца јесте, у основи, сложена структура структура, чији елементи су бројни и одређују његов породични, верски, узрасни, образовно-професионални и сваки други положај у заједници у којој живи (Жикић 1998, 2003, упор. Davies 1991: 2-4), а који могу бити и у међусобном сукобу у одређеним, друштвено или културно дефинисаним ситуацијама. У зависности од таквих ситуација, особа ће се одређивати, односно бити одређена преваходно на основу једног од бројних културних идентитета који чине свеукупност њене социокултурне идентификације. У тзв. дуалним ентокултурним срединама, то ће бити етницитет; у мултиконфесионалним заједницама, у питању ће бити вера; на тржишту рада, то ће бити струка и њен образовни ниво; а у слободном времену, на пример, музичка поткултура и тако даље.

Етнички идентитет представља, дакле, само један вид културног идентитета, који се не мора сматрати важнијим од неких других идентитета у одређеним социокултурним ситуацијама, па самим тим ни основним или првобитним начином означавања неке особе. Виђење културног идентитета као композитног говори управо о томе: који ће од његових елемената бити предмет аскрипције/дескрипције идентитета, зависиће од одређеног социокултурног контекста. Да би идентитет био потврђен, потребно је да буде комунициран: није довољно да постоје само они који исказују сопствени идентитет; неопходни су и тумачи те поруке – појединци, друштвене групе или културе који верификују исказани културни идентитет. Поступци аскрипције/дескрипције идентитета јесу оно што потврђује његов карактер културног производа. Тај процес је двосмеран – од појединца ка колективу и обрнуто, што и јесте разлог због којег културни идентитет треба сматрати релационом категоријом.

Ово важи и за верификацију идентитета и за његову конструкцију: културни идентитети настају у непрестаној интеракцији између појединачних носилаца идентитета на основним социокултурним нивоима – појединаца, друштвених група, културе у целини. Културни идентитет као конструкт је у сталном процесу обликовања и преобликовања. Предмет тога су елементи културног идентитета, чијом се симболичком употребом идентитет и комуницира. Они по својим садржинама представљају засебне парадигме и једино на основу непосредне ситуационе контекстуалности може да се утврди који од њих у датом социокултурном окружењу и тренутку преузима на себе доминантност у конотирању идентитетске аскрипције. Етнолошко и антрополошко осветљавање тих социокултурних окружења и тренутака представља начин на

који се научно спознају, разумеју и објашњавају елементи који се, у различитим контекстима и од стране различитих друштвених и културних група, употребљавају у конструкцији културног идентитета.

Основни начин истраживања културног идентитета у домаћој ентологији и антропологији представљају квалитативна теренска истраживања, која су, у ствари, усмерена на различите дисциплинарне домене – од културне телесности и одевања, преко потрошње, религиозности, политике и другог до урбане митологије и популарне културе – а која баштине традиционални детаљни ентографски приступ као основу метода научног обавештавања. За тако нешто може се рећи да је, на одређени начин, у складу са помањањем културног идентитета као истраживачког проблема у нашој науци, чијем проучавању је претходило испитивање етничког идентитета, односно етничке идентификације, спровођено у другој половини прошлог и почетком овог века од стране многих аутора (в. нпр. Прелић 1995, Лукић-Крстановић 1992, Павловић 1991, Благојевић 2005, 2012) у нашој земљи, региону, али и на другим континентима.

Прихватање конструкционистичког погледа на ентнички идентитет условило је, пре свега, виђење сваког идентитета као конструкта, тачније културног конструкта, одакле се и формирала идеја о томе да појам културни идентитет треба узети као заједнички именоватељ за проучавање различитих начина културног одређења и представљања, те самоодређења и самопредстављања. Раније се, у друштвеним наукама и јавности, на идентитете гледало као на нешто природно (етницитет, пол) или су се схватили као јасно културно условљени (мода, музика). Самим тим, појединачни субјекат идентификације, односно идентитетске аскрипције и дескрипције посматра се увек као *културни* субјекат, а одатле следи да проучавање културне идентификације подразумева проучавање поступака самопредстављања друштвених група, који се одвијају кроз процес културне комуникације.

Културни чиниоци који се појављују као носиоци властитог и кооперативног културно-економског интереса су друштвене и културне групе, које се у различитим контекстима означавају као носиоци конструкције културног идентитета. Први чин културне комуникације до којег долази у успостављању кооперативних и интегративних процеса јесте поступак међусобне аскрипције/дескрипције културног идентитета. Квалитет успостављених односа потенцијалних коопераната, брзина достизања жељеног/потребног нивоа сарадње и начини на које се то остварује зависе од тога да ли у поступку међусобне верификације идентитета постоји мање или више изражена евалуативна компонента.

Истраживање културних идентитета у 21. веку:

а) истраживачки пројекти

Актуелни истраживачки пројекти који су посвећени поручавању културних идентитета у савременој Србији, а у којима учествују наставници и сарадници Одељења за етнологију и антропологију и Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду јесу „Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија“ (финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије) и „Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе“ (финансиран од стране Министарства културе и информисања Републике Србије.¹)

Циљ пројекта „Трансформација културних идентитета у савременој Србији и Европска унија“ јесте активно научно и друштвено ангажовање и културна евалуација при формулисању и остваривању задатака, исхода и циљева у европским интеграционим процесима, којима приступају наше друштво и култура. То истраживање је засновано на резултатима пројекта *Културни идентитети у процесима европске интеграције и регионализације*, који је републичко министарство задужено за науку финансирало 2005-2010. године, а који сугеришу динамичност и транзитивност, као основне функционалне карактеристике културних идентитета у савременој Србији.

Процеси европске интеграције и регионализације пропраћени су са аспекта дискурзивних пракси, које утичу на формирање представа о себи и Другима, као битних елемената у разматрању, конструкцији, деконструкцији и реконструкцији идентитета, до којих долази на локалном и глобалном нивоу, а који међусобно утичу на активирајући и деактивирајући ангажман појединачних културних заједница у оквиру нашег друштва у нареченим процесима. У свему томе, не само што културни идентитети бивају захваћени последицама транзиционих друштвених и културних процеса, који воде наше друштво и државу од планске привреде и централизованог управљања ка либералној тржишној економији и пуној демократији, већ престају да буду својства само оних социокултурних група код којих су се јављали на почетку тог процеса. Идентитети се мењају и по својој симболичкој садржини, односно конотацијама, али и по томе, што прелазе са једна групе на другу, односно неки од њих бивају прихватани, преобликовани у складу са одговарајућим социокултурним преференцама дате групе, док неки други бивају одбацивани, управо зарад прихватања нових облика и садржаја идентитета.

¹ Називи министарстава дати су онако, како се та министарства зову у тренутку излагања овог предавања, 29.11.2012. године.

Чиниоци који утичу на те функционалне карактеристике културних идентитета у савременој Србији подударају се са чиниоцима који утичу на општу трансформацију нашег друштва и културе: то је усклађивање нашег нормативног, економског и вредносног система са два основна циља, који, можда на први поглед, делују контрадикторно, а који су формулисани и као приоритети наше државне политике. Ради се о опредељењу за чланство у Европској унији и потребама реформулисања националног идентитета и очувања културног наслеђа, у околностима које представљају исход дезинтегративних процеса на тлу некадашње СФРЈ. У стварности, потребе реформулисања националног идентитета и очувања културног наслеђа у савременој Србији јесу у функцији евроинтеграција, с обзиром на то да је такав друштвено-политички, економски и културни оквир јавно препознат као адекватан референтни систем, у којем је могуће афирмисати национални идентитет, интересе и културно наслеђе на најбољи или барем оптималан начин.

Тако, појам „Европска унија“ и културне представе о њој постају мотивациони или демотивациони фактор у поступцима аскрипције и дескрипције културних идентитета, њиховом формирању и друштвеном позиционирању, у зависности од тога како они који сматрају те идентитете властитим својствима вреднују однос између два основна циља наше државне политике. Иако евроинтеграције, пре свега у смислу конотирања одређених друштвених, културних, економских, правних и других вредности, представљају изузетно позитиван мотивациони чинилац, нису све друштвене групе подједнако расположене према томе, односно, не доживљавају Европску унију као могући оквир реализације било чега везаног за појам „национално“.

Носећа претпоставка пројекта „Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе“ јесте та да се, на основу релативно кратког и скромног истраживања, промишљања, презентације и промоције резултата, може установити истраживачима, професионалцима у култури и заинтересованој јавности доступна „Мапа културних идентитета“. Када културним идентитетима не приступимо ни као вечним датостима, трајно фиксираним у вредностима, симболима и културним праксама, ни као непрекидно променљивим, истраживачки „неухватљивим“ и музеолошки „неприказивим“ индивидуалним хибридима, већ као релативно трајним, споро променљивим и истраживању подложним феноменима, које је могуће јасно идентификовати, мапирати, документовати и презентовати, појављује се могућност да дугогодишња истраживања идентитета у наукама о култури резултују друштвено корисним препознавањем и признавањем културно-идентитетске разноврсности српског друштва. Културни идентитети, у нашем друштву исувише често инструментализовани у политичке свр-

хе, овим истраживањем били би представљени политички-неутрално, мапирани у својим симболичким и практичким манифестацијама.

Ово истраживање је, заправо, усмерено на врсте културних идентификација у савременој Србији, односно начине културног мишљења који доводе до формирања различитих културних идентитета. Инсистирањем на категоријама културних идентитета, усмеравамо се на њихова изворишта, желећи да покажемо везу између постојећих категорија културних идентитета и културних идеја и пракси на којима су засноване те категорије као и појединачни идентитети у оквиру њих. Феномени и процеси на које се реферира као на културно наслеђе обично се доводе у везу са подразумеваним, фолклорно или медијски аскрибираним идентитетским маркерима, који су, по правилу, етнички, религијски или регионално/локално атрибуирани, што савремена наука не препознаје као добар пут за деполитизацију менаџмента културног наслеђа и испуњавање међународних обавеза и препорука у овом домену.

б) социокултурни контекст

Примењивање етнолошких и антрополошких метода научног обавештавања и објашњења на трансформацију културних идентитета у деликатном друштвеном и културном тренутку савремене Србије требало би да омогући не само разумевање транзиционог процеса, као и процеса европске интеграције наше земље, већ да послужи и као средство за њихово унапређење, односно комплетирање, с обзиром на то, да трансформација културних идентитета представља основни механизам промена у нашем друштву и култури. Смисао истраживања културних идентитета огледа се, одатле, у научном анализирању идентитетских трансформација, као основних чинилаца социокултурних транзиционих промена у нашој земљи, пошто циљеви тих истраживања укључују представљање облика, начина и разлога трансформације културних идентитета у транзиционим социокултурним условима савремене Србије, тачније, у претпостављеној последњој фази транзиције, полазећи од односа између културне перцепције Европске уније и савремених културних конотација појма „национално“, примењених на идентитет.

Друштвени и културни услови у којима се све то одвија специфични су у великој мери – како када се погледа евроинтегративни пут других бивших социјалистичких земаља, укључујући ту и неке бивше југословенске републике, тако и ако имамо у виду превасходно позитиван однос према некадашњем социоекономском систему у Србији, узрокован лошим функционисањем оних друштвених (или државних) установа које би требало да представљају показатеље друштвеног

благостања: од здравства и образовања, до права и социјалног старања. Осим услова који су изван нашег друштва, односно државе (таквих које је немогуће решити без учешћа, тј. утицаја спољних чинилаца), попут ситуације на Косову и Метохији или оне везане за слободу кретања и путовања наших грађана у државе Европске уније, за такву специфичност, која утиче на релативну несигурност овдашњих људи у погледу исправности транзиционог и евроинтегративног пута, одговорни су и одређени унутрашњи услови, пре свега они из домена управљања економијом и креирања јавних политика које треба да допринесу јасном позиционирању нашег друштва, односно културе, у погледу исхода промена са којима смо суочени.

Термин „транзиција“ би требало да, при означавању друштвене и културне промене, имплицира то да се знају путања и коначан исход тог процеса, где се демократија и либерална економија узимају као нормативни оквир и циљ, истовремено (Sörensen 2006, 318). Друштвена и културна трансформација је заснована на привредној трансформацији, али је процес приватизације у Србији био оцењен као потпуни неуспех још средином претходне деценије. Лоше је био постављен законски оквир који није временски орочио завршетак тог процеса, а, из данашње перспективе, тешко је рећи да су постојали јасна стратегија и оријентација фискалних и привредних реформи (Milovanović 2007, 213; Hadžić 2002, 16). Ситуација из периода владавине Милошевића утицала је на то како су изгледале друштвено-реформске снаге у Србији након петог октобра 2000. године: с једне стране, Милошевићева номенклатура трансформисала је државу у инструмент клептократије (Sörensen 2006, 321) – чему се, очигледно, нису одупрли старатељи установа и управљачи државе ни после Милошевића, а, с друге стране, већина припадника постсоцијалистичких елита потиче из редова бивших социјалистичких елита (в. Lazić 2007).

Специфичност вредносног система у Србији, као и у целој некадашњој Југославији огледала се у неконзистентној, па и несувислој мешавини вредносних образаца који су карактеристични и за ауторитарна социјалистичка друштва и за либерална демократска друштва с тржишном економијом, одакле, не само што је грађење нових система вредности у постсоцијализму остало у домену те неконзистентности (Lazić 2007, 70-71), већ се у српској економији, од пада Милошевића па до данас, уочава постојање јасно супротстављених интереса различитих слојева становништва, односно друштвених установа, где разлог за песимизам лежи у томе што та немогућност установљавања консензуса око правца економских и општедруштвено-реформских, а са њима и интегративних процеса представља прави узрок економске, а потом и друштвене кризе у Србији (упор. Sörensen 2003, 78).

Европеизација – у смислу стварног рада на усвајању европских вредности и норми у различитим сегментима друштвеног и културног живота – ни након петог октобра 2000. године, није (била) истински део стратегије креатора јавних политика и државне политике у Србији (в. Subotic 2011). У Србији, као да је домаће разумевање појма „Европа“ (у смислу Европске уније) било усмерено на нешто спољашње, страна, нешто чему се треба прилагодити, не знајући нити објашњавајући тачно зашто, а без дубљег промишљања конотација тог појма, односно са неком врстом његове „компулсивне“ или „приватне“ денотације, попут, рецимо: „Европа је оно чему се треба прилагодити, Европа захтева ово и оно“ и томе слично. То је, међу грађанством, могло довести до схватања да се „Европа“ јавља као пројекција личних политичких ставова. Другим речима, не би се могло тврдити да не постоји истинска оданост тзв. европским вредностима, али сигурно не постоји консензус о томе шта су те вредности тачно, делимо ли их или не, шта треба да урадимо да бисмо им се приближили и радимо ли то да би нам неко „аминовао“ или зато што заиста верујемо у партиципативну демократију, отворено друштво, тржишну економију, либерализам, толеранцију итд.

в) културне идентификације

Плурализам културних идентитета и слобода њиховог јавног изражавања представљају основне карактеристике демократског друштва, али прави показатељ демократичности неке људске заједнице јесте постојање дискурса и праксе који су обликовани тако да погодују трансформабилности културних идентитета. Верификација постојања такве природе културних идентитета у савременој Србији етнолошким и антрополошким истраживањима, односно таквих карактеристика друштвеног и културног контекста који погодују плуралитету и трансформабилности културних идентитета, треба да допринесе дубљем разумевању узрока и чиниоца комплетирања социокултурног преображаја нашег друштва у савремено, демократски учвршћено, тржишно оријентисано, али и социјално одговорно друштво.

На основу досадашњих истраживања, може се рећи да, иако културни идентитети не морају бити у вези са националним идентитетом на детерминишући или узрочно-последичан начин, у савременој Србији то јесте случај, а основна културно-вредносна референтна тачка у том погледу јесте културна перцепција Европске уније: она представља фокус друштвених, економских, правних и културних тежњи грађана Србије, али и метафору наметнутих друштвених и културних образаца, наводно нејасних и неприменљивих на услове живота у нашој средини и њено културно наслеђе. Конструкција културних идентите-

та и њихово преобликовање и коришћење од стране различитих друштвених и културних група врши се у условима такве културне перцепције која, у потпуности, одговара општим условима нестабилности транзиционих друштвених система, пошто се одликује несигурношћу у погледу вредности, тенденција и приоритета од којих се полази у пројектовању жељене социокултурне будућности.

Основни идентитетски домени који се налазе у истраживачком фокусу јесу: национални, религијски, родни, професионални, економски, статусни, културно-преференцијални, локални, регионални, наднационални, а приступа им се из перспективе етнолошког и антрополошког проучавања етничитета, друштвеног живота и установа, религије и обичајности, материјалне културе, брачних и породичних односа, криминала, права и политике, рода, тела и здравља, економије, потрошње, моде и уметности, спорта, популарне културе, маргиналних и скривених друштвених група, с обзиром на то да се културни идентитети испољавају у различитим социокултурним контекстима, односно употребљавају тако да покушавају да дефинишу њихове носиоце и кориснике интерконтекстуално и социокултурно мериторно.

Закључак

Истраживања која се спроводе у оквиру овде представљених пројеката одвијају се у специфичном социокултурном окружењу, које се у фактичком, али још увек недовољно и у културном когнитивном смислу, све више удаљава од сопственог социоекономског исходишта – доба социјалистичког самоуправљања и државе као заједнице народа, препознајући и прихватајући прилично невољно и споро основна својства и вредности исхода друштвене, економске, културне, правне, својинске итд. трансформације, те живећи у продуженој трауми, проистеклој из последица начина на који се распала претходна држава. Та истраживања, усмерена на појединачне домене културне идентификације, иду за тим да, на општем плану, покажу:

постоји ли у савременој Србији конзензус, или одређени степен друштвене и културне сагласности, у погледу тога шта је *национални идентитет*, који су елементи његове конструкције, а који симболи се употребљавају најчешће у сврху његове јавне репрезентације;

од којих елемената се састоји доминантна културна представа *Европске уније* и како изгледа веза између конотација појмова *националног идентитета* и *Европске уније*;

које културне вредности се сматрају или приписују којем културном идентитету у савременој Србији и чиме су превасходно мотивисане: појединачним конотацијама појмова *националног идентитета*,

односно *Европске уније* или културном перцепцијом односа који постоји између њих;

постоје ли они културни идентитети који се сматрају ближим конотацијама једног или другог појма, *националног идентитета*, односно *Европске уније*, а уколико постоје – што је истраживачка претпоставка – у којој мери се разликују од облика одговарајућих културних идентитета пре последње фазе транзиције, онако како је то документовано у претходним истраживањима;

у којој мери је конотативни утицај *националног идентитета*, односно *Европске уније*, узроковао промену начина конструкције одређених културних идентитета – елемената употребљених у ту сврху, начина симболичког коришћења, те приписивања нарочитих веза тако конструисаних идентитета неким социокултурним контекстима;

у којој мери је конотативни утицај *националног идентитета*, односно *Европске уније*, узроковао промену корисника/носиоца одређеног идентитета, у зависности од промена контекста симболичке употребе тог идентитета у српској јавности;

на који начин промене у непосредним појавним контекстима утичу на конструисање и употребљавање културних идентитета повезаних с њима, са аспекта отелотворавања нових културних вредности, својствених последњој транзиционој фази нашег друштва и његове културе;

постоје ли културни идентитети који се опирају трансформацији у савременим друштвеним и културним условима и због чега је то тако;

да ли до трансформације културних идентитета у савременој Србији долази услед промена које захватају правни систем, економски поредак, културне норме, унутарполитичке и спољнополитичке околности и томе слично, или трансформисање културних идентитета представља замајац таквих промена, на основу тежње за усаглашавањем наших културних вредности са културним вредностима оних правних, економских, политичких итд. система, чији облици представљају циљ транзиционих процеса у нашој земљи.

На тај начин, истраживањима се врши провера изражавања културно-вредносне компатибилности са оним делом савременог света, чији сегмент желимо да будемо, али и указује на основне механизме постизања тог циља – на унутрашњу друштвену и културну промену, руковођену заузимањем одговарајућих евалуативних ставова према културним представама узетим за основне параметре вредновања квалитета социокултурне трансформације – према појмовима *националног идентитета* и *Европске уније*.

Дубље разумевање трансформације културних идентитета у савременој Србији, као и њихово мапирање, значењски релационо повезано са последњом фазом транзиције и делом пута ка пуном чланству

у Европској унији након ратификације Споразума о стабилизацији и придруживању са нашом земљом, требало би да допринесе бољем разумевању културних конотација појма „национално“, пошто би етнолошка и антрополошка истраживања требало да утврде врсту, конзистентност, флуидност, конотативност, као и симболичку вредност елемената који се користе у конструкцији националног идентитета, а у зависности од трансформабилног потенцијала или статичне природе таквих елемената, употребљаваних у конструкцији културних идентитета уопште, те њихове променљивости или непроменљивости у датим социокултурним условима.

Литература:

Благојевић, Гордана. 2005. *Срби у Калифорнији. Обредно-религијска пракса и етницитет верника српских православних парохија у Калифорнији*. Београд: Етнографски институт САНУ, посебна издања, књ. 54.

Благојевић, Гордана. 2012. *Срби у Солуну у првој половини двадесетог века. О религијској припадности и етничком идентитету*. Београд: Етнографски институт САНУ, посебна издања, књ. 78.

Davies, John. 1991. *Times and Identities, An Inaugural Lecture delivered before the University of Oxford on 1 May 1991*, Oxford: Oxford University Press.

Hadžić, Mirosljub. 2002. Rethinking Privatization in Serbia. *Eastern European Economics* 40 (6): 6-23.

Lazić, Mladen. 2007. Spread of Value Orientations among Political and Economic Elites in Serbia. *Romanian Journal of Political Science* 2: 67-83.

Лукић Крстановић, Мирослава. 1992. *Срби у Канади – живот и симболи идентитета*. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ 36.

Milovanović, Milić. 2007. Property Rights, Liberty, and Corruption in Serbia. *The Independent Review* XII (2): 213-234.

Павловић, Мирјана. 1991. *Срби у Чикагу. Проблем етничког идентитета*. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ 32: 1-180.

Прелић, Младена. 1995. *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*. Будимпешта: Издан.

Прелић, Младена. 2008. *(Н)и овде, (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ 64.

Sörensen, Jens Stilhoff. 2003. War as Social Transformation: Wealth, Class, Power and an Illiberal Economy in Serbia. *Civil Wars* 6 (4): 55-82.

Sörensen, Jens Stilhoff. 2006. The Shadow Economy, War and State Building: Social Transformation and Re-stratification in an Illiberal Economy (Serbia and Kosovo). *Journal of Contemporary European Studies* 14 (3): 317–351.

Subotic, Jelena. 2011. Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans. *International Studies Quarterly* 55: 309–330.

Жикић, Бојан. 1998. „О разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој“. У *Етнички односи Срба са другим народима и етничим заједницама*, ур. Никола Пантелић, 133-144. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ 44.

Жикић, Бојан. 2003. Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници: Бечеј и околина. У *Традиционално и савремено у култури Срба*, ур. Драгана Радојичић, 287-302. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ 49.

Žikić, Bojan. 2010. We are Me, and They are Hive. Individual and Collective Identity as a Relational Characteristic of Humans and Aliens in Science Fiction, *Antropologija* 10 (1): 111-122.

Bojan Žikić

Researches into cultural identity in prolonged transition in Serbia

Cultural identity is one of the theoretical keynotes in contemporary ethnology and anthropology in Serbia. Tracing the development of the notion of cultural identity in Serbian ethnology and anthropology proves tool for the discussion of basic research paradigms in this discipline in last few decades. Several research projects have been or still are dedicated to cultural identity in Serbia since the beginning of this century and researches carried on within those projects are performed in such social and cultural conditions which could also be the research matter by themselves, because those are happening as the part of a giant social, economic and cultural change known as the transition, the latter being uncompleted in Serbia, unlikely to most of the others post-socialist environments in Europe.

Key words: cultural identity, ethnology and anthropology in Serbia, science research projects, transition and post-socialism